
АЛЕКСАНДРА МИЛОВАНОВИЋ

Универзитет уметности у Београду, Факултет драмских
уметности – Катедра за теорију и историју, Београд

DOI 10.5937/kultura1861273M

УДК 316.752:316.774(497.1)“196/199”

32.019.5:654.197(497.1)“196/199”

стручни рад

РЕФЛЕКСИЈЕ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ТЕЛЕВИЗИЈЕ

СТУДИЈА ОД МЕДИЈСКИХ СИСТЕМА ДО МЕДИЈСКИХ КУЛТУРА

Сажетак: Поводом актуелизоване теме социјалистичке телевизије, њеног утицаја и програма које је креирала, а кроз форму истраживачког дијалога, циљ овог текста је да представи управо објављену књигу Сабине Михељ и Сајмона Хакстабла (*Simon Hixtable*) „Од медијских система до медијских култура” (*From Media Systems to Media Cultures*). Фокусирајући се на настанак телевизије, као новог медија који се паралелно развијао са хладноратовским тензијама, и на њен утицај у време и након владавине комунизма у земљама источноевропског блока, ова компаративна медијска студија с једне стране истражује спрегу геополитичких односа у овом делу света, а с друге стране даје осавремењен поглед на овај медиј који је обликовао модерност свакодневице грађана и социјалистичку културу и уметност. Стога, књига омогућава реконтекстуализацију досадашњих (устаљених и најчешће преузиманих и понављаних) мишљења о медијима и култури у доба Хладног рата, као и ревизију спрам друштвеног, политичког и медијског оквира који је постојао у земљама иза „гвоздене завесе” како у другој половини XX века, тако и у савременом тренутку.

Кључне речи: телевизија, социјалистичка модерност, компаративно медијско истраживање, Југославија, Источна Европа

Увод

Три деценије након пада Берлинског зида архиви комунистичких земаља још увек нису у потпуности отворени, а међу њима телевизијски архиви и програми које они садрже и даље чекају историјску, идеолошку, медијску и културну контекстуализацију, за разлику од својих западних пандана. Својом оригиналном научном студијом, Сабина Михељ¹ и Сајмон Хакстабл² теже да умање јаз и несразмеру интересовања за студије телевизије између с једне стране историчара и теоретичара у Источној Европи, где се ове студије тек померају са маргине проучавања, а с друге стране у Западној Европи и Америци, где се у неупоредиво већој мери истражује и пише о настанку, утицају и трансформацији телевизије као медија. Овај недостатак интересовања може се посматрати кроз најчешће перпетуирано мишљење да је телевизија у социјализму била искључиво инструмент пропаганде, те да су њени гледаоци користили сваку прилику да се препусте „сјајнијим” телевизијским бојама капиталистичких суседа. Мањкавост ове тезе, сматрају коаутори у студији, налази се у чињеници да су програми социјалистичке телевизије у време настанка имали масовну и посвећену публику, али и наклоност која до данас траје и „са којом се гледаоци сећају многих телевизијских емисија из социјалистичког доба”³.

Анализом програмских садржаја, архивских докумената, искуства гледалаца, као и политичких и историјских околности у различитим земљама Источне Европе, аутори теже

1 Сабина Михељ је професорка медијске и културне анализе у Лафборо универзитету (Loughborough University) у Великој Британији. У својим истраживањима, на основу којих је до сада објавила велики број научних радова у релевантним међународним публикацијама, анализираше теме из области студија телевизије, источно и централноевропских медија, хладноратовских медија и културе, компаративне медијске анализе, медија и национализма, итд. До сада је објавила књиге: „Media Nations: Communicating Belonging in the Modern World” (2011), „Central and Eastern European Media in Comparative Perspective: Politics, Economy and Culture” (2012) и „From Media Systems to Media Cultures: Understanding Socialist Television” (2018). Њене истраживачке пројекте подржали су Arts and Humanities Research Council, Economic and Social Research Council, British Academy и Leverhulme Trust.

2 Сајмон Хакстабл предаје историју на Голдсмит колеџу (Goldsmiths College) у оквиру Универзитета у Лондону. Фокус његовог истраживања је на периоду касног социјализма, на основу ког је објавио велики број научних радова у међународним часописима и другим публикацијама. Између 2013. и 2016. радио је као истраживач на пројекту „Screening Socialism” на Лафборо универзитету, а тренутно завршава монографију о совјетској штампи и њеном утицају на јавну сферу после 1945. године.

3 Mihelj, S. and Huxtable, S. (2018) *From Media Systems to Media Cultures*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 1.

да открију и објасне улогу телевизије у модернизацији социјалистичке свакодневице. Најпре, они указују на специфичне околности појединачних земаља, затим на регионалну и блоковску повезаност, да би на крају назначили компаративне сличности телевизијских програма који су се развијали на Западу, а који су увожени и емитовани у мањем или већем обиму и са различитим закашњењем (у зависности од земље). Телевизија је играла важну улогу у стварању осећаја стабилности и нормалности, сматрају Михељ и Хакстабл, и нудила је основу за заједничке друштвене навике и обичаје грађана⁴. Централно место телевизора у становима „обезбеђивало је константни контакт између партије и грађанина, а деловало је и као важан извор заједничке друштвене припадности, у складу са комунистичким вредностима и циљевима⁵.” Међутим, ова чињеница је омогућила ауторима да сагледају (и покушају да оспоре) уверења која већ дуго владају о медијима и комуникацији у тоталитаристичким режимима, а која су данас актуелизована са променама светске политичке и медијске сцене. У студији се наводи да је социјалистичка телевизија била у амбивалентном, или чак парадоксалном, односу према комунистичкој идеологији. Док је највећи део телевизијског програма био у складу са (прописаним) комунистичким нормама и интересима (јасне друштвене ангажованости и диктата), социјалистичка телевизија пак није успела да дугорочно, у стабилном континуитету, активно и ангажовано одржи и веже грађане за (догматску) комунистичку идеологију. Тиме су државно контролисане социјалистичке телевизије у Источној Европи, сматрају они, успостављале норме и следиле доминантне факторе социјалистичких друштава, али контрадикторно, ти исти аргументи били су узрочник почетка кризе и брзог процеса распада и трансформације истих земаља након 1989. године. Због тога је од посебне важности за разумевање анализе социјалистичке телевизије питање:

„Да ли су комунистичке власти током хладног рата успеле да искористе потенцијал телевизије како би унапредиле своје револуционарне идеје, или је телевизија покренула сопствену револуцију, доприносећи догађајима који су се на дуже стазе показали штетним за комунистички концепт? Као што ћемо видети, одговор лежи негде у средини: Телевизија је била изузетно успешна у уткивању комунистичких идеала у саму текстуру свакодневног живота, пружајући основу за свакодневне навике и друге облике

4 За даљи резиме погледати поглавље „Everyday Time” у: Михељ, С. и Хакстабл, С. нав. дело, стр. 207-232.

5 Михељ, С. и Хакстабл, С. нав. дело, стр. 2.

друштвености, али је то чинила без додатног подстицања на искључиву посвећеност комунистичкој агенди. Као таква, телевизија је имала двосмислен однос спрема комунистичког концепта: служила је као „сидро” нормалности и тиме допринела стабилности и дугом опстанку комунистичке власти, док је истовремено допринела да идеолошка порука временом постане све нејаснија.”⁶

Књига „Од медијских система до медијских култура”, уз публикације „Popular television in authoritarian Europe” (2013), „Popular Television in Eastern Europe During and Since Socialism” (2013), „Television Beyond and Across the Iron Curtain” (2016), „TV Socialism” (2016), итд., доприноси напорима да се последњих година креирају кохезивне студије источноевропске телевизије. Дубински се посвећујући теми, уз преданост у вишегодишњем истраживању, аутори студије Сабина Михељ и Сајмон Хакстабл компаративно анализирају утицај социјалистичке телевизије кроз систематизацију односа „система” и „културе” као универзалних структура које надилазе појединачне државе. Раније наведена дуална природа њиховог истраживања утицала је и на избор терминологије: политички систем у земљама које истражују је комунистички, док се за културу и медије користи придев социјалистички. У уводу књиге одређен је методолошки оквир у три корака: померање у проучавању од медијских система ка медијским културама (и у оба случаја користи се множина); компаративно медијско истраживање (продукције медијских текстова, њихова рецепција и утицај); утицај на савремено резумевање медија и комуникације у тоталитарним режимима.

У три главна поглавља: „Concepts and Contexts”, „The spaces of state socialist television” и „The times of state socialist television”, заступљене су теме које се шире изван традиционалног домена политике, обухватајући устројство свакодневних навика и обичаја, перцепцију приватног и јавног живота, образовни значај и имплицитни утицај телевизије на социјалистичку модерност, водеће културне принципе, масовно прослављање историјских догађаја и њихову репрезентацију у медијима. Такође, у изабраним земљама Источне Европе у периоду од 1960. до 1990. анализира се: пораст броја сати емитованог програма, структура (сличности и разлике) програмских шема (у изабраним недељама и током празника), удео играног програма и његове теме, историјски догађаји и периоди представљени у њима, обим увоза страних програма и земље њиховог порекла, итд. Истражујући телевизију

⁶ Исто, стр. 4.

са обе стране „гвоздене завесе”, Михељ и Хакстабл се померају од најчешће западноцентричног проучавања медија и строге границе Исток/Запад, али не занемарују национални контекст у смислу спољне политике, међународне позиције, транснационалне оријентације телевизијске инфраструктуре, брзину њеног развоја, опсег и форму државне контроле медија. Указујући на социјалистичку телевизију као на „специфичан подмодел савремене телевизије”⁷, аутори књиге пружају иновативни концепт и метод за анализу медијских култура широм света, који у крајњем исходу помаже разумевању медија масовних комуникација у недемократским окружењима и у будућности потенцијално отвара простор за нова истраживања у којима медијске слободе нису једном и заувек успостављен стандард, већ поље које се обнавља и осваја, а за шта су нам потребне стратегије и знања.

Истраживачки дијалог

За истраживачки пројекат Сабине Михељ „Screening Socialism”⁸, који је у периоду од 2013. до 2016. године финансирала британска истраживачка фондација „Leverhulme Trust”, интервјуисала сам у Србији 22 гледаоца социјалистичке телевизије која су рођена између 1939. и 1975. године у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (СФРЈ). Ове гледатељке и гледаоци различитог степена образовања (од ауто-механичара и земљорадника до професора и доктора наука), из градских центара, али и села Војводине и централне Србије, одговарали су на питања о важности и утицају телевизије на навике и обичаје у њиховом свакодневном животу⁹. Такође, на основу шеме за кодирање Михељове, са колегиницом Милом Турајлић сам из специјализованих часописа за телевизијски програм кодирала игране серије, домаће и увозне. Између нас се развио истраживачки дијалог који се овим (мета)текстом заокружује.

Назив вашег иницијалног истраживања „Screening Socialism“ омогућавао је двосмерни аналитички приступ теми – приказивање и/или „скрининг тест” социјалистичких друштава. Да ли је то основна идеја са којом сте ушли у пројекат и зашто је наслов промењен?

Да, основна идеја пројекта била је да телевизију и њен утицај посматрамо и анализирамо кроз узајамну спрегу

7 Исто, стр. 9.

8 Screening Socialism, Loughborough University, <http://www.lboro.ac.uk/departments/socialsciences/screening-socialism>

9 За даљи резиме погледати део „Life-story interviews: sample structure“ у: Михељ, С. и Хакстабл, С. нав. дело, стр. 323-330.

два интерпретативна оквира. Најпре схваћену као медиј који су комунистичке елите покушавале да употребе као „оружје” пролетерске револуције након Другог светског рата, у смислу инструмента који им је помагао да се дуго задрже на власти. Затим смо у нашем истраживању телевизију сагледали и као истраживачки објекат кроз који се могу спознати нови погледи на унутрашње тензије и парадоксе социјалистичких друштава, а који (представљајући нови медиј) помера своју револуционарну динамику изван контроле политичке елите. У складу с тим, моја намера је била да наслов књиге буде или „Screening Socialism” или „The Television Revolution”, али су ми уредници издавачке серије „Communication, Society and Politics” у Cambridge University Press-у – Роберт Ентман (Robert Entman) и Ланс Бенет (Lance Bennett) – предочили да тако формулисан наслов неће привући довољно широку публику, и да је у мом интересу да га променим. Чињеница је да многе читаоце које интересују медији и комуникација не занима ни историја овог медија, нити друштва, у овом случају социјализма. Имајући то у виду, али водећи се и сопственом тежњом да укажем на важност разумевања социјалистичке телевизије, одлучила сам да резултате истраживања искористим као основу за шири теоријски и методолошки аргумент, те развијем концепт и метод за компаративну анализу медијских култура (за разлику од компаративне анализе медијских система, која је, захваљујући утицајној књизи „Comparing Media Systems”, Халина (Daniel C. Hallin) и Манцинија (Paolo Mancini), врло распрострањена). Стога, тема наше књиге „Од медијских система до медијских култура” тежи да приближи и привуче две сасвим различите публике – с једне стране, ону коју интересује историја телевизије, социјализам као друштвено уређење и историја Источне Европе у другој половини XX века и, с друге стране, ону коју занима критичко читање и компаративна анализа медијских култура (у најопштијем смислу).

Кроз прикупљање импресивно обимне грађе о свакодневном животу и популарној култури у социјалистичким земљама, с једне стране, а кроз анализу медија и медијског сећања, с друге стране, водили су вас институционална сарадња и (не)доступност материјала, те је и писање књиге трајало више година. Где она геоисторијски започиње, а где се завршава?

Прве истраживачке материјале за књигу прикупила сам пре скоро 10 година, почевши да изучавам телевизијске архиве у земљама наследницама социјалистичке

Југославије. Ови архиви тада су били, и у великој мери још увек јесу, тешко доступни за све врсте истраживања. Са ретким изузецима, и аудио-визуелни и штампани архивски материјали у власништву су телевизија које су наследили југословенске телевизијске центре. Гледање и копирање свих врста аудио-визуелних материјала многе медијске куће наплаћују, те иако је могуће добити попуст у сврхе академског истраживања, цене су и даље доста високе. Такође, архиви који садрже штампане изворе подједнако су важни за проучавање и контекстуализацију теме, али су ти материјали често каталогски несређени, или су напросто изгубљени. Због тога сам се у свом истраживању доста ослањала на заинтересоване појединце који су били спремни да ми помогну и олакшају приступ материјалима. Имала сам среће да у целом региону бивше Југославије пронађем велики број људи који деле са мном етузијазам да се ово истраживање оствари. Њима сам неизмерно захвална на помоћи, јер ова књига без заједничких напора у проналажењу грађе не би постојала.

И у другим источноевропским земљама суочила сам се са тешко доступним телевизијским архивима. Међутим, захваљујући гранту британске фондације „The Leverhulme Trust”, не само да је моје истраживање историје социјалистичке телевизије знатно поспешено, већ је и проширено поред Југославије на још четири земље – Источну Немачку, Пољску, Румунију и Совјетски Савез. Важно је напоменути и то да је временом у многим земљама приступ релевантним архивима за историју телевизије постао много лакши. То се посебно односи на архив источнонемачке телевизије и делимично на архиве телевизије у Совјетском Савезу, због чега је и историја телевизије баш у ове две земље до сада најдетаљније представљена. Надам се да ће архиви медијских јавних сервиса, наследници југословенских РТВ центара у Србији, Хрватској и другим државама бивше Југославије, успети да нађу модел за већу доступност барем делова архива. На пример, штампани архивски материјали који се сада налазе у телевизијама могли би да се пренесу у друге врсте архива (као што је случај у Немачкој, Русији и Словенији), или да се дигитализују и поставе на отворене дигиталне портале. Значајно је поменути и портал EUScreen¹⁰, који

10 На интернет страници <http://euscreen.eu/about.html> налази се портал *EUScreen* који нуди дигитални приступ аудио-визуелном наслеђу. Колекција садржи 60.000 наслова у висококвалитетној резолуцији, са пратећом контекстуализацијом и метадата подацима. Њихов часопис *View: Journal of European Television History and Culture* објавио је трематски број „Television Histories in (Post)Socialist Europe” (2014).

је финансирала Европска унија и који функционише као агрегатор одабраних архивских телевизијских програма из свих земаља чланица ЕУ. Наравно, свако од ових решења захтева реорганизацију и финансијске инвестиције, али пре свега промену колективне свести о значају аудио-визуелне баштине за културу и историју.

Прославе великих јубилеја, 60 година рада ТВ Загреб/ХРТ и ТВ Београд / РТС, кроз различите програмске садржаје, од самих почетака до данас, показале су њихову дубоку укорјењеност у (пост)југословенској култури. Односно, они су данас и даље снажан део личног/индивидуалног и колективног/генерацијског идентитета. Интересантно је да нисте написали књигу само о телевизији у СФРЈ јер, поред дисперзивно објављиваних чланака¹¹ и историографија¹², свеобухватне књиге о њој до данас нема. Да ли и даље размишљате о њеном писању или су питања која сте потенцијално желели да истражите већ садржана у овој студији кроз компаративну анализу пораста сати емитованог програма; структуре програмских шема; тема и заплета оригинално креираних играних програма и оних који су увезени, итд.?

11 Драгићевић Шешић, М. Приватни живот у времену телевизије, у: *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, приредио Ристовић, М. (2007), Београд: Clio, стр. 733-767; Mihelj, S. The Politics of Privatization: Television Entertainment and the Yugoslav Sixties, in: *The Socialist Sixties: The Global Movement in the Soviet Union, Eastern Europe, and Cuba*, eds. Gorsuch, A. and Koenker, D. (2013), *Bloomington*, Indianapolis: Indiana University Press, pp. 251-267; Peruško, Z. and Čuvalo, A. (2014) Comparing Socialist and Post-Socialist Television Culture. Fifty Years of Television in Croatia, *View, Journal of European Television History and Culture*, Vol. 3, Issue 5. pp. 131-150; Daković, N. i Milovanović, A. (2015) Socijalistički family sitcom: Pozorište u kući, *Zbornik Fakulteta dramskih umetnosti 27*, Београд: Факултет драмских уметности, стр. 183–203; Duda, I. (2015) *Danas kada postajem pionir: djetinjstvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, Zagreb: Srednja Europa; Daković, N. and Milovanović, A. The Socialist Family Sitcom: Theatre at Home (Socialist Federal Republic of Yugoslavia 1972–Republic of Serbia 2007), in: *Television Beyond and Across the Iron Curtain*, eds. Bönker, K., Obertreis, J. and Grampp, S. (2016), Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, pp. 124-147; Duda, I. (2016) When capitalism and socialism get along best: tourism, consumer culture and the idea of progress in Malo misto, in: *Social Inequalities and Discontent in Yugoslav Socialism*, eds. Archer, R., Duda I. and Stubbs, P., London: Routledge, pp. 173-192; Erdei, I. (2017) Fragmenti jugoslovenske socijalističke modernosti 1970-ih u TV seriji „Pozorište u kući”, *Etnoantropološki problemi*, sv. 12 (2), str. 537–563.

12 Андрић, Б. (1998) *Водич кроз продукцију играног програма Телевизије*, Београд: фонд сачуваних емисија од 1958. до краја 1995, Београд: РТС; Novak, B. (gl. ur.) (2016) *Leksikon radija i televizije*, drugo izdanje, Zagreb: HRT i Ljevak.

Намера ми је била да најпре напишем књигу о историји телевизије у СФРЈ, а касније студију која југословенско искуство ставља у компаративни оквир. Међутим, кроз разговоре са уредницима, издавачима и колегама истраживачима које занимају сличне теме, постало је јасно да ће књига са ширим оквиром изазвати много веће интересовање и оставити дубљи значај. Наравно, још увек желим да напишем књигу о југословенској телевизији – прикупила сам довољно архивског материјала на основу ког сам разрадила њен концепт и структуру, укључујући и нацрт појединачних поглавља. Нажалост, за сада не знам када (и да ли) ће ми време то дозволити, јер сам већ започела нове истраживачке пројекте, док паралелно предајем на универзитету. Надам се да ће неки полазник докторских или постдокторских студија бити заинтересован да даље развија истраживање о југословенској телевизији, те да ће се мој рад на овој теми наставити кроз менторство теза.

Непрекидним репризирањем драмских серија, РТС сопствену архиву и историју користи као емоционални извор за евоцирање југословенске носталгије. У сталном програмском слоту емитују се „Музиканти” (1969), „Позориште у кући” (1972, 1973, 1975, 1980, 1984, 2007), „Камеонције” (1974, 1984), „Отписани” (1974–1975, 1978), „Врућ ветар” (1980) итд., али без контекстуализације времена и система (политичког, економског и медијског) у којем су настали. Тек онедавно теоретичари и историчари културе и медија улажу напоре да истраже вредности и успоставе критеријуме квалитета који из ових серија произилазе. Зашто је данас социјалистичка телевизија тема и инспирација?

Репризирање социјалистичких серија на РТС-у није изузетак, јер и остале телевизијске куће бивших социјалистичких земаља (али и света) користе популарне програме из свог архива да би на лак и јефтин начин попуниле програм и забавиле публику која се још увек за њих интересује и радо их гледа. Наравно, носталгија ту игра важну улогу – не нужно као некритичко прихватање, и можда чак глорификовање прошлости (иако и тога има) – него као потенцијал који може да буде подстицај за критичко суочавање како са прошлошћу, тако и са садашњошћу и будућношћу. Управо је ова комбинација носталгије и потенцијала за критику привукла и мене да дубље проучим конституенте социјалистичке телевизије. Занимљиво је да ни у Србији, нити у другим земљама бивше Југославије није дошло до отвореног и критичког преиспитивања

репризирања социјалистичких серија. У Пољској и Чешкој, на пример, репризирање популарних социјалистичких програма деведесетих година, али и касније, било је контроверзно и у великој мери исполитизовано. Одсутност таквих контроверзи у Србији делимично је последица ратова деведесетих, те економске и политичке ситуације у земљи након слома комунизма. Иначе, питањем односа телевизије, носталгије и колективног сећања се не бавимо у самој књизи, али га ја анализирам – заједно са колегиницама и колегама са „Screening Socialism” пројекта – у тематском броју „Memory, Post-socialism and the Media” (2017) научног часописа „European Journal of Cultural Studies”.

С ове временске дистанце, несумњиво је да је у Југославији креирање сваке нове играле серије било тематски и естетски веома промишљено, на основу чега су се успостављали критеријуми телевизијских канона, какве данас ми немамо. Истовремено, социјалистичка модерност представљена у њима имплицитно је утицала на свакодневни живот многих Југословена (норме, вредности и навике). Такође, осврћете се на масовност и важност обележавања државних празника, као и на њихово представљање на телевизији. Да ли је слично и у осталим земљама Источне Европе?

Кад се постави питање утицаја телевизије, или било ког медија, сматрам да је важно сагледати их из двоструке перспективе. Прва је чињеница да медији потенцијално врше утицај на друштво на два различита начина: кроз приче и њихову визуелну репрезентацију (*narratives and representations*); и кроз увођење нових друштвених ритуала и навика. Често се медијска анализа зауставља код првог, док се потоњи утицај занемарује. У нашој студији „Од медијских система до медијских култура” настојали смо да обухватимо оба. Што се тиче друге важне перспективе, лако се западне у претеривање кад се говори о утицају медија, поготово кад су у питању нови медији, односно нове технологије комуникација, каква је била телевизија у време Југославије. Као што се данас шири паника око утицаја дигиталних медија и друштвених мрежа на политички живот, рецимо кроз ширење „лажних вести”, тако је са појавом телевизије постојала бојазан да ће се повећати криминал и насиље, угрозити моралне вредности, и слично. Историјска истраживања јасно указују да појава сваког новог медија или изазива сличну „панику”, или супротно: инспирише утопистичке визије које ће наводно омогућити нова технологија. Реалност

је увек комплекснија од ових „медиајских имагинарија“ (*media imaginaties*, према терминологији колеге Симона Натала/Simone Natale), што је случај и са социјалистичком телевизијом. Партијски функционери и културне елите у Југославији, па и широм Источне Европе, с једне стране бринули су да ће телевизија промовисати западне, „буржујске“ вредности, док су с друге стране у телевизији видели медиј који би могао да помогне остварењу револуционарних идеја, подигне културни ниво радничких класа, послужи као инструмент масовног школовања, али и као средство квалитетне разоноде. У нашој студији показујемо да су програми социјалистичке телевизије промовисали и ову револуционарну визију и успешно уводили нове, модерне навике – вечерње ритуално гледање анимираних филмова, или масовно праћење новогодишњег програма, уз традиционална јела и пиће. То свакако не значи ни да су гледаоци усвојили све вредности које је телевизија промовисала, нити да су у потпуности прихватили комунистичку визију модерног живота и напретка. Ту се виде разлике међу земљама, али и између појединаца и друштвених група. На пример, једна од карактеристика југословенске телевизије била је већи увозни програм са капиталистичког Запада, укључујући и САД. Али, као што указујемо у књизи, то не значи нужно да су на југословенске гледаоце више утицале западне вредности (ма шта оне представљале) или да су они жудели за западним капиталистичким стилем живота. Баш напротив, наша анализа указује на могућност да је управо ова отвореност за различите приче и репрезентације модерног живота наводила гледаоце да заузму критички или барем скептичан став спрам различитих идеализованих визија модерног живота. Слично је важило и за гледаоце у Источној Немачкој, који су у великом делу земље могли да прате и источно и западнонемачку телевизију.

Телевизор као артефакт заузима значајно место у више различитих упоредних анализа у вашој књизи, а кроз ову анализу откривате веома битне аспекте важности телевизије и телевизора како у социјалистичком дому, тако и у целокупном друштву. У тексту „*The Politics of Privatization, Television Entertainment and the Yugoslav Sixties*“ (2013), који сте објавили на почетку истраживања, учавате спрему између вишеспратних зграда, величине стана у њима, важности дневног боравка и значаја телевизора у њему. Колико се та теза и у књизи потврдила?

Како и раније наводим, у нашем истраживању смо желели да избегнемо анализу медија која се своди на анализу

садржаја. Због тога смо пуно пажње посветили навикама и ритуалима гледања телевизије, али и улози телевизије као материјалног објекта који има материјалне квалитете, заузима одређено место у простору, итд. Из ове перспективе, наша анализа углавном указује на сличности Југославије и других земаља (Источне Европе и света) – свуда је телевизија постепено заузимала централну позицију у дому и функционисала као референца за породичне ритуале. Међутим, указујемо и на неколико разлика, а једну већ наводите. Наиме, станови у социјалистичким земљама у просеку су били мањи, те се телевизор чешће налазио или у кухињи, или у дневном боравку који је уједно био и трпезарија, или у такозваној „комбинованој соби” која је истовремено била дневни боравак и спаваћа соба за децу. Још једна занимљива разлика била је видљива у раној фази „одомаћења телевизије” (*domestication of television*), кад је поседовање сопственог телевизора била реткост, а програм се гледао у друштву, ван куће. У земљама са тржишном економијом први телевизори су се најчешће појављивали у баровима и ресторанима и били су део потрошачке културе, док су у социјалистичким земљама телевизоре прво добијале школе, партијске организације и раднички колективи, који су програм користили или за образовне и политичке активности, или за разоноду. Стога је телевизија у социјалистичким земљама од самог почетка била „одомаћена” битно другачије него у капиталистичким земљама.

Што се тиче сарадње, Ви сте рођени и одрасли уз социјалистичку телевизију у Југославији, а Ваш коаутор у другачијем друштвеном и медијском контексту. Да ли вам је то помогло (или одмогло) да јасније сагледате телевизију у недемократским друштвима? Да ли у вашој књизи има ревизионизма? Односно, да ли иновативни теоријски заокрет у вашој студији којим се истраживање помера од медијских система ка медијским културама може помоћи разрешењу заблуде наше генерације да телевизија има јавну, културну и образовну вредност, а да је данас та функција деформисана, или је нема?

Сигурно да су разлике у искуству са социјализмом и социјалистичком телевизијом снажно – и верујем веома позитивно – утицале на нашу анализу. Такође, моја експертиза пре свега се односи на Југославију, док је Сајмон историчар Совјетског Савеза. Одрастајући у Југославији, као дете сам проводила време испред телевизора, што је неизбежно утицало на мој приступ теми и постојала је могућност да социјалистичку телевизију пре свега интер-

претирам кроз призму југословенског искуства, које је умногоме специфично. Захваљујући сарадњи са Сајмоном – и додатно са Елис Барден (Elise Bardan) и Силвијом Шостак (Sylwia Szostak), које су прикупљале материјале у Румунији и Пољској – брзо се показало да југословенска телевизија заправо и није била тако радикално другачија и посебна, да има сличности нарочито са пољском, донекле источнонемачком и чак румунском телевизијом. Што се ревизионизма тиче, наша је намера да се удаљимо од хладноратовских поједностављених перцепција, које социјалистичку телевизију виде као инструмент пропаганде и сасвим различиту од Западне. Између осталог и због тога у нашој анализи указујемо на многе сличности телевизијских култура социјалистичких и капиталистичких земаља. Једна од тих сличности односи се баш на функцију телевизије као јавног сервиса, где указујемо на чињеницу да је схватање друштвене улоге телевизије у социјалистичким земљама у великој мери слично разумевању друштвене улоге јавне телевизије (*public service broadcasting*) на Западу. У оба случаја, телевизија је схваћена као институција која доприноси остварењу друштвеног јавног добра, која функционише као инструмент јавног образовања, информисања и квалитетне разоноде. Историју социјалистичке телевизије због тога треба схватати као део шире, глобалне историје медија са јавном функцијом, и као такву је супротставити историји комерцијалних медија. Из тога следи да је крах социјалистичке телевизије заправо повезан и са кризом јавних медија као таквих, са којом се суочавамо не само у бившим комунистичким земљама, него и даље у свету.

Коме заправо „припада” социјалистичка телевизија? Колико је она (не)истражена? Ко су испитаници у вашој књизи, а ко њени читаоци? Са којом врстом публике ће, према Вашем мишљењу, она најбоље комуницирати?

Књига је писана пре свега за стручну јавност, истраживаче који се баве историјом социјализма и историјом медија, као и за стручњаке које занимају комплексна питања односа медија, културе, свакодневног живота и политике. Много је питања која чекају одговоре и пуно је тема које су потпуно занемарене, не само о југословенској телевизији, већ и шире у тој области. Само као пример навела бих однос телевизије и спорта, образовне и програме за децу, међународне копродукције, итд. Надам се да ће књига убедити читаоце да социјалистичка телевизија на неки начин „припада” свима, у смислу да искуство социјалистичке телевизије представља важан и изузетно

значајан део медијске историје, као и да општа теоријска разматрања о друштвеној, политичкој и културној улози медија у модерном друштву у обзир морају узети и социјалистичко искуство.

Закључак

Студија „Од медијских система до медијских култура” угледних британских истраживача Сабине Михељ и Сајмона Хакстабла отвара поље за иновативно критичко читање и анализу развоја телевизије у Источној Европи, полазећи од њеног историјског прегледа (развојних пракси, трендова и стратегија) до компаративне медијске анализе. Постављена у координатама времена и простора настанка и утицаја социјалистичке телевизије, студија надилази перпетуирана мишљења и стереотипе о овој теми у највећој мери кроз анализу утицаја телевизије на свакодневни живот у социјалистичкој модерности, заједничке друштвене навике и обичаје грађана у социјализму, итд. Социјалистичка телевизија, сматрају аутори, без обзира на бројне специфичности, неодољива је од европских и светских токова. Стога ова студија представља нови модел за истраживање медијских култура широм света, али и (ре)интерпретације и (ре)контекстуализације студија телевизије како би се успоставила основа за будућа проучавања.

ЛИТЕРАТУРА:

Андрић, Б. (1998) *Водич кроз продукцију играног програма Телевизије Београд: фонд сачуваних емисија од 1958. до краја 1995*, Београд: РТС.

Bonker, K., Obertreis, J. and Grampp, S. (2016) *Television Beyond and Across the Iron Curtain*, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.

Daković, N. i Milovanović, A. (2015) *Socijalistički family sitcom: Pozorište u kući*, *Zbornik Fakulteta dramskih umetnosti 27*, Београд: Факултет драмских уметности, стр. 183–203.

Daković, N. and Milovanović, A. *The Socialist Family Sitcom: Theatre at Home (Socialist Federal Republic of Yugoslavia 1972–Republic of Serbia 2007)*, in: *Television Beyond and Across the Iron Curtain*, eds. Bönker, K., Obertreis, J. and Grampp, S. (2016), Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, pp. 124-147.

Duda, I. (2015) *Danas kada postajem pionir: djetinjstvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, Zagreb: Srednja Europa.

Duda, I. *When capitalism and socialism get along best: tourism, consumer culture and the idea of progress in Malo misto*, in: *Social Inequalities and Discontent in Yugoslav Socialism*, eds. Archer, R., Duda, I. and Stubbs, P. (2016), London: Routledge, pp. 173-192.

Драгићевић Шешаћ, М. Приватни живот у времену телевизије, у: *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, приредио Ристовић, М. (2007), Београд: *Clio*, стр. 733-767.

Erdei, I. (2017) Fragmenti jugoslovenske socijalističke modernosti 1970-ih u TV seriji „Pozorište u kući”, *Etnoantropološki problemi*, sv. 12 (2), str. 537–563.

Havens, T., Imre, A. and Lustyik, K. (2015) *Popular Television in Eastern Europe During and Since Socialism*, New York: Routledge.

Hallin, D. C. and Mancini, P. (2004) *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Imre, A. (2016) *TV Socialism*, Durham: Duke University Press Books.

Mihelj, S. (2011) *Media Nations: Communicating Belonging in the Modern World*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Mihelj, S. and Downey, J. (2012) *Central and Eastern European Media in Comparative Perspective: Politics, Economy and Culture*, London: Routledge.

Mihelj, S. The Politics of Privatization: Television Entertainment and the Yugoslav Sixties, in: *The Socialist Sixties: The Global Movement in the Soviet Union, Eastern Europe, and Cuba*, eds. Gorsuch, A. and Koenker, D. (2013), Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, pp. 251-267.

Mihelj, S. and Huxtable, S. (2018) *From Media Systems to Media Cultures*, Cambridge: Cambridge.

Novak, B. (gl. ur.) (2016) *Leksikon radija i televizije*, drugo izdanje, Zagreb: HRT i Ljevak.

Peruško, Z. and Čuvalo, A. (2014) Comparing Socialist and Post-Socialist Television Culture. Fifty Years of Television in Croatia, *ViEW, Journal of European Television History and Culture*, Vol. 3, Issue 5. pp. 131-150.

Mihelj, S. (2013) The Politics of Privatization: Television Entertainment and the Yugoslav Sixties, in: *The Socialist Sixties: The Global Movement in the Soviet Union, Eastern Europe, and Cuba*, eds. Gorsuch, A. and Koenker, D. (ed.), Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, pp. 251-67.

Mihelj, S. and Huxtable, S. (2018) *From Media Systems to Media Cultures*, Cambridge: Cambridge.

Novak, B. (gl. ur.) (2016) *Leksikon radija i televizije*, drugo izdanje, Zagreb: HRT i Ljevak.

Peruško, Z. and Čuvalo, A. (2014) Comparing Socialist and Post-Socialist Television Culture. Fifty Years of Television in Croatia, *ViEW, Journal of European Television History and Culture*, Vol. 3, Issue 5. pp. 131-150.

Интернет извори:

Screening Socialism, Loughborough University, 30. August 2018., <http://www.lboro.ac.uk/departments/socialsciences/screening-socialism>

EUScreen, 31. August 2018., <http://euscreen.eu/about.html>

Television Histories in (Post)Socialist Europe (2014) u VIEW: Journal of European Television History and Culture, Vol. 3, Issue 5., 1. September 2018., <http://viewjournal.eu/television-histories-in-postsocialist-europe>

Memory, Post-socialism and the Media (2017) u European Journal of Cultural Studies, Vol. 20, Issue 3, 4. September 2018., <http://journals.sagepub.com/toc/ecsa/20/3>

Aleksandra Milovanović
Faculty of Dramatic Arts –
Department for Theory and History, Belgrade

REFLECTIONS OF THE SOCIALIST TELEVISION

A STUDY: FROM MEDIA SYSTEMS TO MEDIA CULTURES

Abstract

In reference to the ever actual topic of the socialist television, its influence and the programs it has created, using the form of research dialogue, this paper aims to give a review of the recently published book by Sabina Mihelj and Simon Huxtable – *From Media Systems to Media Cultures*, (2018). Focusing on the beginnings of television as a new media, which developed in parallel with the Cold War tensions, as well as its impact at the time of the communist rule and immediately after the communist rule in the countries of the Eastern Block, this comparative media study covers the interaction of the geopolitical relations in this part of the world on the one hand, and on the other hand, offers a modernized view of the same media that has shaped the modernity of everyday civil life and the socialist culture and art. The book allows for re-contextualization of the opinions about the media and culture of the Cold War era (those that were rooted and most frequently adopted and repeated), and also offers a revision against the social, political and media framework that existed in the countries behind the Iron Curtain, both in the second half of the 20th century and in this particular moment.

Key words: *television, socialist modernity, comparative media research, Yugoslavia, East Europe*